

نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی از دیدگاه نهج‌البلاغه

محمد کاظم کریمی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۴۰۴

کریمی، محمدکاظم، ۱۳۴۸ -
نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی از دیدگاه نهج‌البلاغه / محمدکاظم کریمی؛ ویراستار عاطفه خدایی -- قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۴.
۳۲۰ ص. -- (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۷۷۱؛ جامعه‌شناسی: ۵۹)
ISBN: 978-600-298-563-7
بها: ۲۷۲۰۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه، ص. [۳۰۳] - ۳۲۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. علی بن ابی‌طالب (علیه السلام)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج‌البلاغه -- جامعه‌پذیری.
۲. Socialization -- Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. ۳. جامعه‌پذیری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام.
۴. Socialization -- Religious aspects -- Islam. ۵. جامعه‌پذیری سیاسی. ۶. Political socialization.
الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
BP۳۸/۰۹ ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی
۱۰۰۱۴۱۶۵

نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی از دیدگاه نهج‌البلاغه

مؤلف: محمدکاظم کریمی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ویراستار: عاطفه خدایی

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: بهار ۱۴۰۴

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۷۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۵۶۳-۷

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

این اثر در قالب رساله دکتری در «دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق» دفاع شده که با اعمال تغییرات به صورت کتاب حاضر منتشر می‌شود.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظرگرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۷۷۰ عنوان کتاب و ۹ نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان منبع پژوهشی برای دانشجویان رشته های جامعه شناسی و علوم سیاسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری قابل استفاده است.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مؤلف محترم اثر، دکتر محمد کاظم کریمی نیز از ارزیاب محترم اثر، دکتر علی آقاجانی سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
------------	---

فصل اول: کلیات و تمهیدات نظری

۱-۱. گفتار اول: کلیات.....	۵
۱-۱-۱. بیان مسئله.....	۵
۱-۱-۲. پیشینه پژوهش.....	۹
۱-۲. گفتار دوم: تمهیدات نظری.....	۱۶
۱-۲-۱. ادبیات پژوهش.....	۱۶
۱) ادبیات نظری.....	۱۶
۲) ادبیات مفهومی.....	۲۰
الف - حکومت.....	۲۰
ب - جامعه‌پذیری سیاسی.....	۲۸
ج - نهج البلاغه.....	۳۴
۱-۲-۲. روش‌شناسی تحقیق.....	۳۴
۱) روش نظریه زمینه‌ای.....	۳۵
۲) ساخت الگوی پارادایمی.....	۳۸
۳) اعتمادپذیری یا قابلیت اعتماد.....	۴۳
جمع‌بندی فصل اول.....	۴۴

فصل دوم: نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی

۱-۲. گفتار اول: نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی در نهج البلاغه بر پایه کدگذاری باز.....	۴۹
۲-۲. گفتار دوم: نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی در نهج البلاغه بر پایه کدگذاری محوری.....	۶۶
۱-۲-۲. سامان‌دهی نهادهای مردم‌نهاد.....	۶۷
۱) اهمیت نقش مردم.....	۷۰

۷۲		۲) مراعات حقوق عموم.....
۷۳		۳) حمایت از گروه‌های آسیب‌دیده.....
۷۴		۴) جلب مشارکت‌های مردمی.....
۷۶		۵) تقویت مجاری ارتباطات مردمی.....
۷۷		۶) حمایت از محرومان و نیازمندان.....
۸۰		۷) حمایت از محیط زیست.....
۸۱		۲-۲-۲. اهتمام به نهادهای انتخاباتی.....
۸۲		۱) بیعت.....
۸۷		۲) شایسته‌گزینی.....
۸۸		۳) حقوق متقابل رأی‌دهندگان و منتخبان.....
۹۰		۴) نظارت بر انتخابات.....
۹۱		۲-۲-۳. تشکیل نهادهای نظارتی و امنیتی.....
۹۳		۱) حاکمیت قانون.....
۹۵		۲) نظارت بر انتخاب و عملکرد قاضیان.....
۹۶		۳) صیانت از بیت‌المال.....
۹۷		۴) مسامحه نکردن در برخورد با فساد.....
۹۹		۵) پیشگیری از ویژه‌خواری.....
۱۰۱		۶) نظارت بر جریان خدمات مدیران و کارکنان.....
۱۰۲		۷) نظارت بر به کارگیری نیروی انسانی.....
۱۰۴		۸) نظارت مردمی.....
۱۰۶		۹) نظارت بر عملکرد کارگزاران.....
۱۰۹		۱۰) نظام چرخش مدیران.....
۱۱۳		جمع‌بندی فصل دوم.....

فصل سوم: بسترهای جامعه‌پذیری سیاسی

۱۱۶		۳-۱. گفتار اول: بسترهای جامعه‌پذیری سیاسی برپایه کدگذاری باز.....
۱۳۲		۳-۲. گفتار دوم: بسترهای جامعه‌پذیری سیاسی برپایه کدگذاری محوری.....
۱۳۴		۳-۲-۱. ارزش محوری.....
۱۳۵		۱) تطابق رفتار و گفتار.....
۱۳۶		۲) وفاداری به پیمان با دشمن.....
۱۳۷		۳) قدردانی از مردمان.....
۱۳۸		۴) اخلاق سیاسی.....
۱۳۹		الف - پاسداشت کرامت انسانی.....
۱۴۰		ب - پذیرش خطا در امر حکومت.....
۱۴۲		۳-۲-۲. راستگویی و درستکاری.....

۱۴۳	 (۵) اخلاق نظامی
۱۴۳	 الف - آغازگر جنگ نبودن
۱۴۴	 ب - نهی از کشتن فراریان
۱۴۵	 ج - نهی از آزار ناتوانان و مجروحان
۱۴۵	 د - نهی از آزار زنان
۱۴۶	 ۳-۲-۳. معرفت افزایی
۱۴۷	 (۱) آگاهی بخشی سیاسی
۱۵۰	 (۲) خرافه زدایی
۱۵۲	 (۳) القای معرفت معتبر دینی
۱۵۴	 ۳-۲-۴. سعادت و راهبری
۱۵۵	 (۱) احیای سنت و طرد بدعت‌ها
۱۵۶	 (۲) فرصت سازی
۱۵۸	 (۳) دنیا طلبی
۱۵۹	 ۳-۲-۵. توحیدمحوری
۱۶۰	 (۱) اعتماد و باور عمیق به خداوند
۱۶۱	 (۲) تلاش برای پایداری دین خدا
۱۶۲	 (۳) پرهیز از خشم خداوند برای خشنودی دیگران
۱۶۲	 (۴) اهتمام به فرایض دینی
۱۶۳	 ۳-۲-۶. تعامل گرایی
۱۶۵	 (۱) استقبال از صلح و مذاکره
۱۶۶	 (۲) بازگذاشتن مسیر گفتگو
۱۶۹	 جمع بندی فصل سوم

فصل چهارم: معیارهای سنجش جامعه پذیری سیاسی در حکومت

۱۷۲	 ۴-۱. گفتار اول: معیارهای جامعه پذیری سیاسی حکومت برپایه کدگذاری باز
۱۸۸	 ۴-۲. گفتار دوم: معیارهای جامعه پذیری سیاسی حکومت برپایه کدگذاری محوری
۱۹۰	 ۴-۲-۱. عقلانیت محوری
۱۹۱	 (۱) اطمینان بخشی و اعتماد سازی
۱۹۳	 (۲) واقع بینی و دوراندیشی
۱۹۶	 (۳) هدفمندی رفتارها
۱۹۷	 (۴) پیامدسنجی تصمیم‌ها
۱۹۸	 (۵) نقدپذیری
۲۰۰	 (۶) مشورت خواهی
۲۰۳	 (۷) اعتبارسنجی منبع پیام
۲۰۴	 (۸) تقسیم وظایف

۲۰۵	 (۹) برنامه‌ریزی تولید
۲۰۸	 ۴-۲-۲. عدالت‌پیشگی
۲۰۹	 (۱) عدالت اجتماعی
۲۱۰	 (۲) عدالت اقتصادی
۲۱۱	 (۳) عدالت سیاسی
۲۱۲	 (۴) عدالت اطلاعاتی
۲۱۳	 (۵) عدالت توزیعی
۲۱۵	 ۴-۲-۳. شفافیت‌سازی
۲۱۶	 (۱) اقناع مخاطب
۲۱۹	 (۲) شفافیت در موضع سیاسی
۲۲۰	 (۳) پنهان‌نکردن امور از مردم
۲۲۱	 (۴) مدیریت شایعات
۲۲۴	 ۴-۲-۴. حق‌گرایی
۲۲۸	 (۱) ثبات قدم بر موضع حق
۲۲۹	 (۲) اطاعت از حکومت بر معیار حق
۲۳۰	 (۳) حق‌محوری در انجام خدمت
۲۳۱	 (۴) حق‌گریزی
۲۳۳	 ۴-۲-۵. تعلق‌ناپذیری
۲۳۴	 (۱) دنیا‌گریزی
۲۳۷	 (۲) برتری دین بر دنیا
۲۳۸	 (۳) تقابل دنیا و آخرت
۲۴۰	 (۴) دنیا‌گرایی
۲۴۱	 (۵) قدرت‌گریزی
۲۴۴	 (۶) قدرت‌محوری
۲۴۶	 (۷) آخرت‌گرایی
۲۴۸	 ۴-۲-۶. تخصص‌محوری
۲۴۹	 (۱) واگذاری مسئولیت براساس دانش و تخصص
۲۵۱	 (۲) پرهیز از اعمال سلیقه در انتخاب کارگزاران
۲۵۱	 ۴-۲-۷. دشمن‌ستیزی
۲۵۲	 (۱) پیشگامی در مبارزه و شهادت
۲۵۳	 (۲) تهدید دشمن
۲۵۴	 (۳) غافل‌نشدن از دشمن
۲۵۴	 (۴) تحریض بر نبرد با دشمن
۲۵۵	 (۵) شجاعت در برابر دشمن
۲۵۸	 جمع‌بندی فصل چهارم

فصل پنجم: ساخت نظریه بر پایه کدگذاری انتخابی

۲۶۱	۵-۱. فرایند ساخت نظریه.....
۲۷۱	۵-۲. هسته مرکزی نظریه.....
۲۷۳	۵-۳. حکومت خوب - شهروند خوب - جامعه خوب.....
۲۷۷	جمع‌بندی فصل پنجم.....

خاتمه

۲۷۹	نتایج و راهکارها.....
۲۷۹	۶-۱. نتیجه‌گیری.....
۲۸۰	۶-۲. راهکارهای جامعه‌پذیری سیاسی.....
۲۸۱	۶-۲-۱. مدیریت صحیح آسیب‌ها و مسائل اجتماعی.....
۲۸۳	۶-۲-۲. نهضت شفافیت.....
۲۸۳	۶-۲-۳. ارتقای شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی.....
۲۸۴	۶-۲-۴. پاسداشت سرمایه‌ها.....
۲۸۵	۶-۲-۵. آراستگی مدیران و مشاوران به فضایل اخلاق.....
۲۸۶	۶-۲-۶. فراهم‌آوردن اسباب گمان نیک به حکومت و حاکمان.....
۲۸۷	۶-۲-۷. التزام به هنجارهای دینی.....
۲۸۸	۶-۲-۸. رسیدگی به وضعیت زندگی و معیشت مردم.....
۲۸۹	۶-۲-۹. ترسیم آینده امیدبخش.....
۲۹۰	۶-۳. پیشنهادها.....
۲۹۰	۶-۳-۱. سطح فردی.....
۲۹۰	(۱) اهتمام به احساس تعلق اجتماعی.....
۲۹۱	(۲) ارتقای معرفت سیاسی.....
۲۹۲	(۳) مطالبه‌گری سیاسی.....
۲۹۳	۶-۳-۲. سطح حکومت.....
۲۹۳	(۱) گزینش مدیران بر پایه انتظارات و الگوهای جامعه دینی.....
۲۹۴	(۲) پیشگامی مدیران و حاکمان در تحکیم عناصر جامعه‌پذیری سیاسی.....
۲۹۴	(۳) اصلاح روابط حاکمیت و مردم.....
۲۹۵	(۴) ابتدای فرایندهای تصمیم‌گیری بر محور مشارکت نخبگانی.....
۲۹۶	(۵) محوریت حکومت در برنامه‌ریزی فرهنگ سیاسی.....
۲۹۷	۶-۳-۳. سطح جامعه.....
	(۱) بازشناسی میراث و سنن تاریخی و ملی در عرصه‌های مختلف دینی، علمی، اجتماعی، سیاسی، ادبی و هنری.....
۲۹۷	
۲۹۸	(۲) تحکیم وحدت ملی و دینی با توجه به ویژگی‌های قومی و مذهبی.....
۲۹۸	(۳) تعمیق و ارتقای فرهنگ سیاسی.....

۲۹۹		۴) تأسیس و گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه تعمیق و تبلیغ فرهنگ سیاسی دینی
۳۰۰		۶-۴. توسعه تحقیقات
۳۰۳		منابع

تقدیم به

ساحت مقدس و نورانی باب علم نبی، مسند نشین ایوان نجف، مولای متقیان،

امیر مؤمنان امام علی بن ابی طالب علیه السلام

مقدمه

نهاد حکومت در جوامع امروز گسترده‌ترین و اثرگذارترین نهاد به شمار می‌آید؛ به گونه‌ای که دیگر نهادها را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد. در نظام سیاسی اسلام، حکومت جایگاه ویژه‌ای در تحقق بخشیدن آرمان‌های مطلوب جامعه دینی و فراهم آوردن اسباب و زمینه‌های پدیداری ظرفیت‌های وجودی آن دارد. تردیدی نیست که برداشت ذهنی اعضای جامعه دینی از حکومت اسلامی و قدرت برآمده از آن بیش و پیش از آنکه متأثر از مفاهیم و گزاره‌های فقهی یا کلامی یا حتی سیاسی اندیشمندان مسلمان باشد، از رفتارهای گزارش‌شده تاریخی دوران زمامداری امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) تأثیر پذیرفته است. اینکه نگاه آن حضرت به جامعه و حکومت چگونه بود؟ در موضوع عدالت چگونه رفتار می‌کرد؟ رفتارش با خانواده، کارگزاران حکومت، زیردستان و دشمنان چگونه بود؟ در دفاع از حق انتقاد مردم چگونه رفتار می‌کرد؟ درباره مجیزگویی قدرت از سوی زیردستان چه میزان حساس بود؟ در زمینه امور مالی چگونه عمل می‌کرد؟ و...

برای نمونه امام درباره ظلم به مردم تحت حکومتش یا فقر آنان حساسیت شدید داشت. شیوه رفتار مسئولان و کارگزاران با مردم را با دقت نظارت می‌کرد. بر حسن انجام وظایف و عملکرد مدیران، کارکنان و کارگزاران نظارت مستمر داشت. به آرایش جنگی سپاه و آمادگی رزمی آنان توجه ویژه داشت. از پیامد تصمیم‌ها و سیاست‌های حکومت بر مردم غافل نبود. فشار بر طبقات پایین جامعه را بر نمی‌تافت. به‌رغم مراقبت و اشراف به نقشه و حرکات دشمن، از شیوه رفتار با دشمن و عدول نکردن از مرز اخلاق حساس بود و ده‌ها و صدها نکته دقیق‌تر که از گنجایش این نوشتار خارج است. نباید انتظار داشت حکومت‌کنندگان بتوانند مثل آن امام

عمل کنند، ولی کسری از انتظار نیز دور از واقعیت نیست؛ به‌ویژه انتظار اساسی آن است که دست‌کم گام‌هایی به مخالفت با آن برداشته نشود!

کتاب شریف نهج‌البلاغه که به دلیل اشتمال بر سخنان گهربار امیرمؤمنان (علیه السلام)، اخ‌القرآن لقب گرفته است حاوی نکات نغز در زمینه موضوع تحقیق است و اغلب به دلیل دشواری مفاهیم که بیشتر ناشی از عمق معنا و اشتمال بر فصاحت و بلاغت شگفت‌آور است کمتر با اقبال محققان و اندیشمندان مسلمان روبرو بوده است. از این‌رو آسیب‌شناسی وضعیت موجود جامعه‌پذیری سیاسی جامعه امروز و تلاش برای معرفی تراز کنشگری سیاسی و اجتماعی در نقشه فرهنگی کشور براساس آموزه‌های این کتاب شریف امری بایسته است. این نوشتار در تلاش است تا نقش حکومت را از منظر امیرمؤمنان علی (علیه السلام) در تحقق و عینیت‌بخشی این روند جامعه‌پذیرانه بررسی کند و کرانه‌های پیدا و ناپیدای این جلوه‌ماندگار سیاست‌پیشگی و سیاست‌آموزی در تاریخ بشر را بازخوانی نماید و در حد بضاعت ناچیز، خوشه‌چین گوهرهای ناب و گزارشگر واقعیت‌های پنهان آن باشد.

بدان امید که این تلاش بتواند به اهداف پژوهش عینیت بخشیده، پاسخی درخور به نیازهای جامعه معاصر در زمینه آموزه‌های سیاسی در سیره و سخن مولای متقیان علی (علیه السلام) به شمار آید. ضمن سپاس به درگاه حضرت باری تعالی، بی‌تردید آغاز و انجام این تلاش جز به لطف و عنایت آن حی بی‌همتا میسر نبود؛ بابت آنچه مرا به دانستن و آموختنش لایق دانست، بر آستان جلالش جبین شکر می‌سایم و درود و تحیات خالصانه خود را به حضرات معصومان (علیهم السلام) به‌ویژه مولای متقیان امام علی (علیه السلام) نثار می‌کنم. بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که در تدوین این اثر به من یاری رسانده‌اند، تقدیر و تشکر به عمل آورم. نخست باید از زحمت اساتید محترم راهنما و مشاور حجج اسلام آقایان: دکتر محمدحسین پوریانی و دکتر حسن خیری کمال تقدیر و تشکر را به جا آورم که با بذل دانش خویش و ارائه راهنمایی‌های ارزنده در نگارش این رساله مرا یاری دادند و به ارتقای آن مدد رساندند. افزون بر این در تدوین این رساله از راهنمایی‌ها و ارائه طریق‌های دلسوزانه و متعهدانه دو فاضل ارجمند آقایان: دکتر مهدی علیزاده و دکتر حفیظ‌الله فولادی بهره‌مند شدم. ضمن سپاس از مراتب لطف این دو عزیز، برای آنان از درگاه الهی عزت دو سرا را مسئلت دارم. همچنین باید از حمایت‌ها و همراهی‌های همسر گرامی و فرزندان عزیزم که با متانت و بردباری در مدت نسبتاً طولانی تدوین این اثر

مقدمه ۳

مشوق و همراهم بودند و بدین طریق دشواری‌های آن را هموار ساختند، نهایت تشکر و قدردانی
خود را ابراز دارم.

و ما توفیقی الا بالله

محمدکاظم کریمی - بهمن ۱۴۰۲

فصل اول

کلیات و تمهیدات نظری

۱-۱. گفتار اول: کلیات

۱-۱-۱. بیان مسئله

جامعه‌پذیری سیاسی^۱ فرایندی است که براساس آن جامعه‌گرایش‌ها، نگرش‌ها، دانش‌ها و ارزش‌های سیاسی خود را از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌سازد و هدف آن تربیت یا پرورش افراد به گونه‌ای است که اعضای کارآمد جامعه سیاسی باشند (آلموند و دیگران، ۱۳۷۷، ص ۵۷)؛ ازاین‌رو، تداوم حیات سیاسی هر جامعه در گرو انتقال فرهنگ سیاسی آن از طریق جامعه‌پذیری سیاسی است. فرهنگ سیاسی شامل باورها، نگرش‌ها، ارزش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای سیاسی است که در محیط جامعه فرا گرفته می‌شوند و به عنوان میراث اجتماعی از یک نسل به نسل دیگر انتقال می‌یابند (چیلکوت، ۱۳۹۳، ص ۳۵۸).

فرایند جامعه‌پذیری سیاسی واجد فرصت‌هایی برای کنشگران اجتماعی است تا از طریق آن به حفظ، انتقال و تعمیق ارزش‌ها، باورها و رفتارهای سیاسی و اجتماعی مطلوب جامعه همت گمارند. به‌طور معمول در شکل‌گیری این فرایند، بیش از همه نهادهای اجتماعی نقش دارند و از زمره این نهادها که نقش آن در جامعه‌پذیرساختن اعضای جامعه از دید متفکران و کارشناسان امور اجتماعی و سیاسی پنهان نیست نهاد حکومت یا قدرت است. نهاد حکومت در همه جوامع بشری واجد کارکردهای پید و پنهان فراوانی است و به همین دلیل از نقش جامعه‌پذیری سیاسی آن نیز نمی‌توان چشم‌پوشی کرد.

1. Political Socialization.

همچنان که آشکار است آرمان‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران بیش از همه بر پایه مشارکت و حضور توده‌های مردمی در عرصه‌های سیاست‌ورزی استوار شده است و این حضور و مشارکت تاکنون چشمگیر بوده، همچنان مطلوب و مورد نیاز است. به‌طور معمول این فرایند همواره نیازمند ترمیم و بازترمیم است و یکی از سازوکارهای مهم برای حفظ و تداوم آن، عطف توجه به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی است تا به واسطه آن زمینه‌های مشارکت سیاسی و اجتماعی اعضای جامعه از یک سو و مقبولیت سیاسی نظام اسلامی از سوی دیگر تضمین شود.

امام امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) تنها امامی است که در قامت حاکم جامعه اسلامی دارای تجربه حکومت‌داری و قرار گرفتن در مصدر اداره امور جامعه بوده و با تمام اختیار در مدیریت جامعه اسلامی به ایفای نقش پرداخته است؛ ازاین‌رو، دیدگاه‌های ایشان چه به لحاظ جایگاه امام معصوم که مستظهر به علم الهی است و چه به لحاظ حاکم اسلامی که واجد تجربه عینی و عملی در امر حکومت است، برای شناخت جایگاه و نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی افشار گوناگون جامعه اهمیت بسزایی دارد. واقعیت آن است اگر در نظام اسلامی به جای روآوردن به طرح‌ها و ایده‌های متنوع و رسانه‌زده که در طول سال‌های گذشته فضای علمی و فرهنگی کشور را درگیر ساخته است، در گام نخست به تربیت نیروی انسانی ماهر بر محور آموزه‌های نهج‌البلاغه مبادرت می‌کرد و در گام دوم برای کاربست این آموزه‌ها در عرصه سیاست، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ همت می‌گماشت و خود را ملزم به فهم و دانش اداره جامعه بر پایه آنها و استخراج الگوهای کارآمد سیاسی، اقتصادی، فکری، اجتماعی و فرهنگی می‌ساخت، امروزه از بسیاری مشکلات موجود خبری نبوده، یا پاسخ به آنها چندان دشوار نبود. مایه تأسف آنکه ایده‌ها و الگوهای مذکور اغلب در حد برگزاری کنفرانس، همایش و سخنرانی‌های مختلف خاتمه پیدا کرده است و تاکنون به هیچ دستاورد مثبتی برای علم، سیاست، فرهنگ، تمدن و اقتصاد ایران زمین نینجامیده است و در نهایت میهمان پسماند اندیشه‌ها و نظریه‌های دیگران شده یا می‌شوند و از همان آب‌شخور، نسخه‌هایی برای اصلاح امور جامعه اسلامی صادر می‌شود.

جامعه‌پذیری سیاسی اصیل و استاندارد به‌ویژه در جوامع اسلامی مستلزم حفظ، انتقال و تعمیق ارزش‌ها و باورهای سیاسی و اجتماعی مطلوب جامعه اسلامی است. ایفای نقش

الگویی نظام جمهوری اسلامی برای ملل مسلمان و انتظاراتی که در این باره ایجاد شده است، همچنین نقش الگویی مسئولان برای اعضای جامعه و ضرورت وجود اعتماد کافی به عملکرد و رویه‌های اجرایی حکومت و عناصر قدرت، اقتضا می‌کند تا رابطه متقابل دولت-ملت از مسیر و مجرای جامعه‌پذیری سیاسی تحکیم و ارتقا پیدا کند و شهروندانی مشارکت‌جو و همگام با اهداف و آرمان‌های نظام اسلامی رشد و تربیت یابند. این مطالعه بنا دارد نقش حکومت را از منظر امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تحقق و عینیت‌بخشی این روند جامعه‌پذیرانه بررسی کند؛ از این رو مسئله پژوهش این است که فرایند جامعه‌پذیری سیاسی از طریق نهاد حکومت متأثر از چه عواملی است و چگونه به تحقق جامعه مطلوب مدد می‌رساند؟ برای این منظور پرسش اصلی پیش روی تحقیق آن است که از نگاه امیرالمؤمنین (علیه السلام) حکومت چه نقشی در جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه دارد؟ طبعاً برخی پرسش‌های فرعی‌تر نیز بر آن مترتب خواهد بود مانند اینکه: نقش حکومت در تولید نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی چیست؟ نقش حکومت به عنوان نهاد در ایجاد بسترهای لازم برای تولید جامعه‌پذیری سیاسی چگونه است؟ نقش و تأثیر حاکمان به عنوان کارگزاران اصلی حکومت در تحقق جامعه‌پذیری سیاسی چیست؟ و سرانجام اینکه راهکارها و شیوه‌های تحقق جامعه‌پذیری سیاسی از منظر امام علی (علیه السلام) کدام است؟

بر همین پایه، وجود برخی نکات، از اهمیت این موضوع حکایت دارد و ضرورت تحقیق درباره آن را موجه می‌سازد:

۱. جامعه‌پذیری سیاسی برای نسل‌های جدید مستلزم حفظ، انتقال و تعمیق ارزش‌های سیاسی و اجتماعی مطلوب جامعه و از بایسته‌های حفظ و تقویت یک نظام سیاسی است. این فرایند فرصتی را در اختیار سیاستمداران قرار می‌دهد تا برای انتقال مطلوب ایستارها، باورها و ارزش‌های سیاسی خویش از نسلی به نسل دیگر چاره‌اندیشی نمایند؛ از این رو، مطالعه و تحلیل چگونگی وقوع این فرایند و نقشی که حکومت در تقویت یا تضعیف آن دارد، در فضای امروز سیاست ایران زمین اهمیت بسزایی دارد؛ بر همین اساس، در نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل نمایانی نقش الگویی مسئولان برای اعضای جامعه، موضوع جامعه‌پذیری سیاسی اهمیت دوچندانی پیدا کرده است.

۲. کتاب شریف نهج البلاغه که به دلیل اشتغال بر سخنان گهربار امیرالمؤمنین (علیه السلام)، اخ القرآن لقب گرفته است حاوی نکات نغز در زمینه موضوع تحقیق است و اغلب به دلیل

دشواری مفاهیم که بیشتر ناشی از عمق معنا و اشتغال بر فصاحت و بلاغت فوق‌العاده است، محققان و اندیشمندان مسلمان کمتر به آن توجه کرده‌اند. آسیب‌شناسی وضعیت موجود جامعه‌پذیری سیاسی جامعه امروز و تلاش برای معرفی تراز کنشگری سیاسی و اجتماعی در نقشه فرهنگی کشور براساس آموزه‌های این کتاب شریف، امری بایسته است و با توجه به این که به روش نظریه‌مبنایی^۱ انجام می‌پذیرد در نوع خود درخور توجه است.

۳. پیچیدگی امر سیاسی اقتضا می‌کند با انجام پژوهش‌های عالمانه، از حوزه‌های معرفت سیاسی افق‌گشایی شده، سهم آنها در ارائه پاسخ‌های درخور برای غلبه بر معضلات و مشکلات پیش پای نظام اسلامی نمایان شود. بر همین پایه، بسط و گسترش تحقیقات با هدف ارتقای فرهنگ سیاسی جامعه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای نظام اسلامی در وضع کنونی است.

۴. وجود اعتماد کافی به عملکرد و رویه‌های اجرایی حکومت و عناصر قدرت در جامعه، در گرو رابطه متقابل دولت-ملت است و تحقق مطلوب این رابطه تنها از مسیر و مجرای جامعه‌پذیری سیاسی میسر است. با توجه به رسالت مهم مجامع و مراکز آموزشی و پژوهشی در خلق و تولید آثار علمی ناظر به نیازهای رو به افزایش جامعه، انجام چنین تحقیقاتی برای تعمیق و گسترش موضوع جامعه‌پذیری سیاسی در جامعه امروز ضرورت می‌یابد.

۵. تلاش نظام جمهوری اسلامی برای ایفای نقش الگویی برای ملل مسلمان و انتظاراتی که در این باره ایجاد گردیده است، ایجاب می‌کند شهروندانی مشارکت‌جو و همراه و همسو با الگوی حکمرانی خود پرورش دهد و در تربیت سیاسی آنان بکوشد و تحقق این امر تنها از طریق جامعه‌پذیری سیاسی میسر است. این تلاش دستمایه حرکتی نو در معرفی تجربیات و رهنمودهای برترین حاکم عالم اسلام پس از نبی خاتم‌الأنبیا^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم}، برای آگاهی دادن به شیوه‌های چگونگی تعامل صحیح با شهروندان و معرفی بسترهای جلب مشارکت و همراهی آنان با حاکمیت و کارگزاران آن است.

۶. خلاء این قبیل تحقیقات در عرصه حکمرانی نظام اسلامی که به تأسی از سیره و سنت اولیای دین مفتخر است به تدریج سبب ناآگاهی مدیران دستگاه‌های اجرایی از ذخیره‌های معرفتی حکومت دینی و بی‌بهرگی آنان از ظرفیت‌های بی‌شمار آن در قلمرو اعمال مدیریت آنان

1. grounded theory .

می‌شود. طبعاً این نقیصه در تشدید ناکامی‌ها برای تحقق مقاصد عالیه حکومت اسلامی اثرگذار است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

بررسی آثار تولید شده در زمینه پژوهش، گامی مهم برای ورود به این قلمرو است. برای این منظور لازم است آثار و تحقیق‌های انجام پذیرفته مرتبط با موضوع پژوهش شناسایی شود تا ضمن بهره‌گیری از آنها، در چرخه کارهای موازی و تکراری قرار نگیریم. براین اساس، هرچند در موضوع جامعه‌پذیری سیاسی و رابطه جامعه و سیاست تاکنون آثار گوناگونی شامل کتاب، مقاله و رساله از سوی نویسندگان ارائه شده است، واکاوی این موضوع با بهره‌گیری از کلام حضرت امیر علیه السلام به‌طور خاص کمتر با اقبال و امعان نظر آنان روبرو بوده است؛ باوجوداین، برخی آثار مرتبط با موضوع تحقیق را نمی‌توان از نظر دور داشت:

۱. فرهنگ سیاسی مطلوب نهج البلاغه (حسن زارعی محمودآبادی؛ رساله دکتری؛ دانشگاه علامه طباطبائی: ۱۳۹۳).

نویسنده در این اثر با استفاده از روش ترکیبی سیره‌پژوهی و تحلیل متن، به کاوش در نهج البلاغه به عنوان کتابی پرداخته است که تبلور اعلامی اسلام در سطح حاکمیت است و به این نتیجه رسیده که فرهنگ سیاسی مطلوب نهج البلاغه به‌ویژه در سطح فرمانروایان، فرهنگ معطوف به «مصلحت عمومی» است. بهره‌گیری از روش سیره‌پژوهی برای شناخت فرهنگ سیاسی، امتیاز این اثر علمی قلمداد می‌شود، ولی چنان‌که مشهود است نویسنده تلقی خاصی از فرهنگ سیاسی داشته و به ابعاد و عناصر آن ورود نداشته است. در این رساله سعی می‌شود به تبیین جایگاه حکومت و نقش آن در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی و تحقق جامعه‌پذیری با الهام از سخنان و اندیشه‌های امیرالمؤمنین علیه السلام پرداخته شود.

۲. مفاهیم جامعه‌شناسی سیاسی در نهج البلاغه (محمدرضا مرتضایی‌راد؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ دانشگاه یزد: ۱۳۹۱).

این پژوهش که به استخراج مفاهیم جامعه‌شناسی سیاسی در نهج البلاغه همت گمارده، مشتمل بر شش فصل است و طی آن مبانی سیاسی اسلامی از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام با رویکردی تاریخی بررسی شده و ضمن آن بین سیره حکومتی امام علی علیه السلام با خلفای سه‌گانه

نیز مقایسه‌هایی انجام گرفته است. دارا بودن رویکرد تاریخی برای شناخت مفاهیم جامعه‌شناسی سیاسی و دستیابی به حجم درخور توجهی از مفاهیم سیاسی نهج‌البلاغه، مزیت این پایان‌نامه به شمار می‌رود، ولی به‌طور مستقیم به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی ورود نداشته است. بهره‌گیری از مفاهیم سیاسی موجود در این اثر، برای پیشبرد اهداف این تحقیق حاضر راهگشاست، ولی به دلیل ناظر نبودن اغلب آنها به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی، بهره آن اندک است.

۳. تربیت سیاسی کارگزاران در مدرسه امام علی (علیه السلام) (محمد احسانی، فصلنامه معرفت، شماره ۳۹، اسفندماه ۱۳۷۹).

این اثر عنوان مقاله‌ای است که با محور عهدنامه مالک اشتر نخعی به موضوع تربیت سیاسی کارگزاران از منظر امام علی (علیه السلام) پرداخته است و هدف آن نمایاندن جلوه‌هایی از تربیت سیاسی در اندیشه سیاسی امام علی (علیه السلام) به منظور اصلاح رفتارهای سیاسی مدیران و کارگزاران حکومت است. این مقاله بیشتر به عوامل تربیت سیاسی و ویژگی‌های کارگزاران در نظام اسلامی اشاره دارد و در همین حد به پیشبرد اهداف این تحقیق مدد می‌رساند، اما به دلیل آنکه به مباحث حکومت و نقش آن در تربیت سیاسی اعضای جامعه وارد نشده، بهره آن ناچیز است. در این رساله تلاش می‌شود با مراجعه به تمام مباحث نهج‌البلاغه، نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی و تربیت سیاسی مطالعه و بررسی شود.

۴. اشکالیات الحكومة و المجتمع الدینی فی نهج‌البلاغه (عبدالهادی فقهی‌زاده و فاطمه دسترنج، مجله العلوم الانسانیة الدولية: ۲۰۱۲).

عنوان مقاله‌ای است به زبان عربی که با روشی توصیفی-تحلیلی به آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی مترتب بر حضور دین در عرصه سیاست و اداره جامعه از منظر نهج‌البلاغه پرداخته، ولی به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی و نقش حکومت در این باره، ورودی صورت نگرفته است. در این اثر تلاش می‌شود علاوه بر شناخت و تبیین نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی، به آسیب‌شناسی آن نیز پرداخته شود.

۵. شاخص‌های ارتباط مطلوب مردم با زمامدار در نهج‌البلاغه (سهراب مروتی و زهرا رضایی، فصلنامه پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه: ۱۳۹۲).

این مقاله تلاش کرده است با مراجعه به کلام حضرت علی (علیه السلام)، به شناسایی شیوه‌های مطلوب ارتباط مردم با حاکمیت همت گمارد تا از این طریق الگویی برای ارزشیابی حاکمیت ارائه دهد. ارزیابی انتقادی رفتار حاکمیت در قبال مردم، امتیاز این اثر به شمار می‌آید؛ باوجوداین، به مباحث جامعه‌پذیری سیاسی ورود درخور توجهی نداشته است. در اینجا سعی می‌شود رابطه حکومت و مردم از منظر جامعه‌پذیری سیاسی واکاوی شده، پیامدها و آثار آن در زیست اجتماعی و سیاسی اعضای جامعه گوشزد شود.

۶. مسئولیت‌پذیری کارگزاران و مدیران از دیدگاه امام علی (علیه السلام) (علی اکبر ایزدی فرد و حسین کاویار، پژوهش‌نامه علوی: ۱۳۸۹).

در این مقاله درباره اصل مسئولیت‌پذیری کارگزاران و مفهوم و موارد آن از منظر امام علی (علیه السلام) بحث شده است. نویسندگان عنصر اصلی مسئولیت‌پذیری را پاسخ‌گویی یعنی اصالت دادن به حقوق دیگران دانسته و موارد متعددی از آن را در نهج‌البلاغه برشمرده‌اند؛ باوجوداین، به نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی اشاره مستقیمی نداشته‌اند. شناخت و معرفی اسباب و عناصر مسئولیت‌پذیری حاکمان از نگاه امام (علیه السلام) در عین حال که قوت این تلاش علمی به شمار می‌رود، برای پیشبرد اهداف تحقیق مفید است. این تحقیق در تلاش است رابطه حکومت و جامعه‌پذیری سیاسی از نگاه امام علی (علیه السلام) را به‌طور تفصیلی مطالعه و بررسی کند.

۷. مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی در حکومت دینی (علی اخترشهر، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی: ۱۳۸۶).

محتوای این کتاب – همان‌گونه که از عنوانش پیداست – بر مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی مرتبط با حکومت تمرکز دارد و بر نقش اموری چون عناصر حاکمیتی، رسانه‌های جمعی، نهاد تعلیم و تربیت و نهاد مسجد بر جامعه‌پذیری سیاسی تأکید ورزیده است. شناخت و معرفی مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی وجه امتیاز این اثر علمی تلقی می‌شود و بهره‌گیری از ظرفیت آنها در این تحقیق مغتنم است؛ باوجوداین، اثر مذکور از تمرکز بر نقش حکومت بر جامعه‌پذیری سیاسی به‌ویژه با محوریت آموزه‌های نهج‌البلاغه باز مانده است. بنابراین تمرکز این اثر بر نقش حکومت بر جامعه‌پذیری سیاسی با تأکید بر سخنان امام علی (علیه السلام)، وجه تمایز آن با کتاب مذکور است.

۸. روحانیت و جامعه‌پذیری سیاسی (مرتضی علویان، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی: ۱۳۸۳).

این کتاب با تمرکز بر نقش روحانیت بر جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه، نقش این نهاد مذهبی را در شکل‌گیری انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی کاویده است. برای این منظور ضمن تشریح ویژگی‌های نظام سیاسی و الگوی حاکمیت در دو دوره قاجار و پهلوی، جایگاه و موقعیت روحانیت و شخصیت‌های تأثیرگذار آن را در این دو دوره معرفی کرده و به نقش و کارکرد آنان در جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه پرداخته است. چنان‌که پیداست، این اثر بیشتر ناظر به نیازهای یک قشر خاص یعنی روحانیون است و هرچند از این نظر امتیاز آن تلقی می‌شود، به‌طور خاص به موضوع حکومت و نقش آن بر جامعه‌پذیری سیاسی افراد وارد نشده است.

۹. سیاست و حکومت در نهج‌البلاغه (محسن اسماعیلی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی: ۱۳۹۳).

این کتاب به مباحثی چون فلسفه نیاز به حکومت، حقوق و تکالیف متقابل حاکمیت و مردم، چگونگی شیوه حکمرانی و کارکردها و کارویژه‌های یک حکومت از منظر امام علی (علیه السلام) پرداخته است و به نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی وارد نشده است. اشراف کافی نویسنده به مباحث نهج‌البلاغه و سعی وافر در معرفی ظرفیت‌های آن در باب حکومت و شیوه‌های حکمرانی مزیت این اثر به شمار می‌رود. در این اثر سعی شده است ضمن بهره‌گیری از سخنان امام علی (علیه السلام) در نهج‌البلاغه در زمینه حکومت و قدرت، به نقش آن در تربیت سیاسی و جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه و آسیب‌شناسی این فرایند پرداخته شود.

۱۰. درآمدی بر سیاست و حکومت در نهج‌البلاغه (محمد مهدی باباپور گل‌افشانی، مؤسسه فرهنگی-اسلامی شبکه الامامین الحسنین: ۱۴۳۰ ق).

این کتاب گزارشی توصیفی از شرح وظایف حکومت در قبال مردم از دیدگاه امام علی (علیه السلام) به‌ویژه بر محور نامه ۵۳ نهج‌البلاغه است و به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی وارد نشده است. در این تحقیق علاوه بر تبیین وظایف حکومت در قبال مردم، به چگونگی اثرگذاری آن بر جامعه‌پذیری سیاسی افراد اشاره می‌شود.

۱۱. مسئولیت‌های متقابل حکومت اسلامی و مردم در نهج‌البلاغه (فرزاد جهان‌بین، انتشارات مکتب صادق: ۱۳۹۱).

این کتاب با پرداختن به برخی مباحث کاربردی درباره تعریف حکومت اسلامی در کنار برشمردن وظایف عمومی حکومت‌ها و مسئولیت‌های مردم در قبال آنها، تلاش خود را بر تبیین دو ویژگی برجسته حکومت اسلامی یعنی «عدالت‌گستری» و «سازندگی اخلاقی مردم» با محوریت کلام امام علی (علیه السلام) متمرکز ساخته است. اگرچه پردازش مستوفی و جامع به موضوع عدالت و سازندگی اخلاقی مردم به عنوان دو وظیفه اصلی حکومت، امتیاز این اثر محسوب می‌شود و برای پیشبرد اهداف این تحقیق درخور توجه است، به‌طور خاص به موضوع نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی وارد نشده و این رسالتی است که اثر پیش رو متکفل انجام آن است.

۱۲. زمانه ما و نهج‌البلاغه (فرزاد جهان‌بین، مؤسسه علمی و فرهنگی سدید: ۱۳۹۵).

این اثر به تحلیل مسائل سیاسی و فرهنگی روز از منظر نهج‌البلاغه می‌پردازد و مشتمل بر مباحثی چون توافق و تفاق، خودی و غیرخودی، قدرت درون‌زا، نفوذ، فتنه، آزادی بیان، تحزب و مانند آن است. تلاش برای جستجو و تطبیق مفاهیم و عناصر روزآمد بر آموزه‌های نهج‌البلاغه از ویژگی‌های این اثر به شمار می‌رود؛ باوجوداین به موضوع نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی نپرداخته است. این اثر در تلاش است ظرفیت‌های منحصر به فرد کتاب شریف نهج‌البلاغه را با تأکید بر نقش و تأثیر حکومت بر جامعه‌پذیری سیاسی کشف و معرفی نماید.

جدول ۱: ارزیابی و تحلیل پیشینه پژوهش

ردیف	نام اثر	مشخصات	ارزیابی انتقادی		
			قوت	ضعف	امتیاز تحقیق حاضر
۱	فرهنگ سیاسی مطلوب نهج‌البلاغه	رساله دکتری حسن زارع‌ی محمودآبادی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم سیاسی، ۱۳۹۳	کاوش در نهج‌البلاغه با استفاده از روش ترکیبی سیرمپژوهی و تحلیل متن برای شناخت فرهنگ سیاسی	دارا بودن تلقی خاص از فرهنگ سیاسی و توجه نشان ندادن به ابعاد و عناصر مختلف آن	تبیین جایگاه حکومت و نقش آن در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی و تحقق جامعه‌پذیری با الهام از سخنان و اندیشه‌های امیرالمؤمنین .
۲	مفاهیم جامعه‌شناسی سیاسی	پایان‌نامه کارشناسی ارشد، محمدرضا مرتضایی‌راد، دانشگاه	دارا بودن رویکرد تاریخی برای شناخت مفاهیم جامعه‌شناسی سیاسی و	به‌طور مستقیم به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی وارد نشده	بهره‌گیری از مفاهیم سیاسی موجود در این اثر برای پیشبرد اهداف تحقیق حاضر

۱۴ نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی از دیدگاه نهج‌البلاغه

ردیف	نام اثر	مشخصات	ارزیابی انتقادی		
			قوت	ضعف	امتیاز تحقیق حاضر
	در نهج‌البلاغه	یزد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۹۱	دستیابی به حجم درخور توجهی از مفاهیم سیاسی نهج‌البلاغه	است.	راهگشاست، ولی به دلیل ناظر نبودن به مفاهیم جامعه‌پذیری سیاسی، بهره آن اندک است.
۳	تربیت سیاسی کارگزاران در مدرسه امام علی	محمد احسانی، فصلنامه معرفت، شماره ۳۹، اسفندماه ۱۳۷۹	شناخت و معرفی عوامل تربیت سیاسی و ویژگی‌های کارگزاران در نظام اسلامی	بهره اندک در پرداختن به مباحث حکومت و نقش آن در تربیت سیاسی اعضای جامعه	با مراجعه به تمام مباحث نهج‌البلاغه، نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی و تربیت سیاسی مطالعه و بررسی می‌شود.
۴	اشکالیات الحکومه و المجتمع الدینی فی نهج‌البلاغه	عبدالهادی فقهی‌زاده و فاطمه دسترنج، مجله العلوم الانسانیة الدولية، ۲۰۱۲	پرداختن به آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی مترتب بر حضور دین در عرصه سیاست و اداره جامعه از منظر نهج‌البلاغه	نپرداختن به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی و نقش حکومت در این باره	علاوه بر شناخت نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی، به آسیب‌شناسی آن در تحقق این امر پرداخته می‌شود.
۵	شاخص‌های ارتباط مطلوب ب مردم با زمامدار در نهج‌البلاغه	سهراب مروتی و زهرا رضایی، فصلنامه پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه، بهار ۱۳۹۲	ارزیابی انتقادی رفتار حاکمیت در قبال مردم	توجه درخور توجه نداشتن به مباحث جامعه‌پذیری سیاسی	واکاوی رابطه حکومت و مردم از منظر جامعه‌پذیری سیاسی و مطالعه و بررسی پیامدها و آثار آن در زیست اجتماعی و سیاسی افراد.
۶	مسئولیت‌پذیری کارگزاران و مدیران از دیدگاه امام علی	علی اکبر ایزدی‌فرد و حسین کاویار؛ پژوهش‌نامه علوی، زمستان ۱۳۸۹	شناخت و معرفی اسباب و عناصر مسئولیت‌پذیری حاکمان از نگاه امام	نداشتن اشاره مستقیم به نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی	بررسی رابطه حکومت و جامعه‌پذیری سیاسی از دیدگاه امام علی به صورت تفصیلی.
۷	مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی در حکومت دینی	علی اخترشهر، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶	شناسایی و معرفی مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی	متمركز نبودن بر نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی با محوریت آموزه‌های نهج‌البلاغه	تمركز بر نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی با تأکید بر سخنان امام علی
۸	روحانیت و جامعه‌پذیری سیاسی	مرتضی علویان، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۳	تمركز بر سازوکار جامعه‌پذیری سیاسی قشر روحانیون	ناظر بودن به نیازهای قشر خاص و عدم بررسی موضوع حکومت و نقش آن بر جامعه‌پذیری سیاسی افراد	تبیین جایگاه حکومت در تحقق فرایند جامعه‌پذیری سیاسی با الهام از سخنان و اندیشه‌های امیرالمؤمنین .

ردیف	نام اثر	مشخصات	ارزیابی انتقادی		
			امتیاز تحقیق حاضر	ضعف	قوت
۹	سیاست و حکومت در نهج البلاغه	محسن اسماعیلی، قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۳	بهره‌گیری کافی از مباحث نهج البلاغه در زمینه حکومت و آسیب‌شناسی نقش آن در تربیت سیاسی و جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه.	عدم بررسی نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی	اشراف کافی نویسنده به مباحث نهج البلاغه و سعی وافر در معرفی ظرفیت‌های آن در باب حکومت و شیوه‌های حکمرانی
۱۰	درآمدی بر سیاست و حکومت در نهج البلاغه	محمدمهدی باباپور گل‌افشانی، قم: مؤسسه فرهنگی-اسلامی شبکه الامامین الحسین، ۱۴۳۰ق	تبیین وظایف حکومت درباره مردم و چگونگی اثرگذاری آن بر جامعه‌پذیری سیاسی افراد.	نپرداختن به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی از منظر امام	گزارش توصیفی از شرح وظایف حکومت در قبال مردم از دیدگاه امام علی بر محور نامه ۵۳ نهج البلاغه
۱۱	مسئولیت‌های متقابل حکومت اسلامی و مردم در نهج البلاغه	فرزاد جهان‌بین، تهران: انتشارات مکتب صادق، ۱۳۹۱	برجسته‌سازی نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی اعضای جامعه از منظر امام علی با اِشعار به وظایف متقابل حکومت و مردم.	عدم بررسی موضوع نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی	پرداختن مستوفای به موضوع عدالت و سازندگی اخلاقی مردم به عنوان دو وظیفه اصلی حکومت
۱۲	زمانه ما و نهج البلاغه	فرزاد جهان‌بین؛ تهران: مؤسسه علمی و فرهنگی سدید، ۱۳۹۵	پرداختن به نقش و تأثیر حکومت بر جامعه‌پذیری سیاسی از منظر نهج البلاغه.	نپرداختن به نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی در نهج البلاغه	تلاش برای جستجو و تطبیق مفاهیم و عناصر روزآمد بر آموزه‌های نهج البلاغه

در مجموع آثار فوق اگرچه به موضوع سیاست و حکومت در نگاه امام علی (علیه السلام) به اجمال یا تفصیل پرداخته‌اند؛

۱. هیچ‌کدام از ظرفیت روش نظریه‌مبنایی بهره‌نگرفته‌اند؛ در حالی‌که این روش به دلیل بهره‌گیری از سه مرحله کدگذاری، استعداد درخور توجهی برای کشف و استخراج مفاهیم و گزاره‌های کتاب شریف نهج البلاغه برای موضوع‌های گوناگون را دارد.
۲. موضوع نقش حکومت در جامعه‌پذیری سیاسی بر محور پرسش‌های تحقیق، مسئله هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها نبوده است.

۳. ارتقای دایره واژگان و مفاهیم اساسی ناظر به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی در نهج‌البلاغه و تولید حجم انبوهی از مفاهیم در این تحقیق، کمک بسیاری به متمایز ساختن آن از اقران خویش می‌کند.

۲-۱. گفتار دوم: تمهیدات نظری

۱-۲-۱. ادبیات پژوهش

۱) ادبیات نظری

موضوع جامعه‌پذیری سیاسی به‌ویژه بر محور نقش‌آفرینی حکومت از موضوع‌های مهمی است که بخش درخور توجهی از دغدغه ذهنی و فکری اندیشمندان اجتماعی و سیاسی را به خود اختصاص داده است. در این بخش به برخی از اصلی‌ترین دیدگاه‌های مطرح از سوی صاحب‌نظران در این باره اشاره می‌شود.

شاید فردریش ویلهلم هگل^۱ فیلسوف مشهور آلمانی از زمره اولین فیلسوفان و صاحب‌نظرانی باشد که به موضوع جامعه‌پذیری سیاسی و تعلق خاطر اجتماعی اعضای جامعه واکنش نشان داده است. هگل فردگرایی شدید را لحظه انحلال یک قوم و زندگانی آن می‌داند و سعی دارد فرایندی ترسیم کند که طی آن جزئیت و کلیت به هم پیوند می‌خورند. او معتقد است اگر این اتفاق رخ ندهد، موضوع از خودبیگانگی (تناقض هنجارها یا غایت‌ها با پراتیک‌ها) برای فرد به وجود می‌آید (تیلور، ۱۳۷۹، ص ۱۷۲-۱۷۴). از این نگاه، در شرایط از خودبیگانگی ممکن است افراد به جامعه دیگر یا شرایط جدید روی آورند که پراتیک خود را با هنجارهای آن منطبق یابند یا فردباوری به وجود آید. بر پایه دیدگاه هگل، شکاف عمیق میان آرمان‌های کلان اجتماعی و ارزش‌های رایج در زندگی روزمره افراد می‌تواند به از خودبیگانگی و کاهش احساس تعلق اجتماعی بینجامد، بنابراین سیاست‌های آرمان‌گرایانه غیر واقعی در سطح کلان از طریق کاهش اعتماد نهادی و غلبه فردگرایی خودخواهانه بر سطح تعلق اجتماعی تأثیر منفی خواهد داشت. در این نگاه، جامعه مطلوب جامعه‌ای است که در آن موفقیت افراد پیوند عمیق با امر عمومی داشته باشد و در دولت محقق شود (هگل، ۱۳۹۳، ص ۲۹۴).

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

امیل دورکیم^۱ جامعه‌شناس برجسته فرانسوی در تحقیقات خود از جمله تقسیم کار اجتماعی و خودکشی، با پرداختن به مسئله هم‌بستگی اجتماعی^۲ دغدغه تعلق به کل را مطرح ساخته است. از نظر او شکل‌گیری «وجدان اخلاقی» در جامعه دارای انسجام ارگانیکی به اندازه جامعه دارای انسجام مکانیکی ضرورت دارد. او پیوندهای اخلاقی را مهم‌ترین عامل وجود تعلق اجتماعی در هر دو جامعه می‌داند. از نظر او وظیفه اساسی اخلاق این است که فرد را جزئی از کل کند؛ از این رو می‌توان گفت امر اخلاقی نزد او امری است که سرچشمه هم‌بستگی است (دورکیم، ۱۳۹۲، ص ۳۵۳). افزون بر این، وی هم‌بستگی ناشی از تقسیم کار را به دلیل نیاز مشاغل به یکدیگر نمی‌داند، بلکه به خاطر شکل‌گیری الگوی اخلاقی حرف و تخصص‌ها می‌داند (همان، ص ۳۹۵). وی در ادامه سنت هگلی، یکی از راه‌های مهم پیوند خوردن فرد و اجتماع را شکل صنفی می‌داند. این نهاد مهم در تبدیل «من فردی» به «من اجتماعی» نقش مهمی به عهده دارد؛ زیرا به واسطه آن افراد می‌آموزند که فردگرایی خود را به جمع‌گرایی پیوند بزنند و انسجام اجتماعی تحقق می‌یابد (دورکیم، ۱۳۹۱، ص ۱۰۳). دورکیم همچنین در کتاب صور بنیانی حیات دینی بر این باور است که دین یکی از مهم‌ترین عوامل هم‌بستگی اجتماعی و احساس تعلق به دیگران است.

فردیناند تونیس^۳ با تیپ‌سازی جوامع به گماینشافت (اجتماع)^۴ و گزلسchaft (جامعه)^۵، دو نوع احساس وفاداری به کل را شرح داده است. این تمایز در دیدگاه تونیس در واقع متأثر از تمایز دیگری است که او میان دو گونه اراده یعنی اراده طبیعی و اراده عقلانی برقرار کرده است. به نظر تونیس دنیای اجتماعی ارادی است؛ به این معنا که دنیای اجتماعی براساس خواست‌های افرادی پدید می‌آید که هماهنگ با دیگران رفتار می‌کنند. آنچه تونیس می‌کوشید با برقراری تمایز میان این دو نوع اراده، توجه همگان را بدان جلب کند، این بود که کدام اراده باید در زمان معینی مسلط باشد تا انواع گوناگون جامعه پدیدار شود (کیویستو، ۱۳۸۵، ص ۱۲۷). بر این پایه، در

1. David Émile Durkheim.

2. Social Solidarity.

3. Ferdinand Tonnies.

4. Gemeinschaft.

5. Gesellschaft.

گماینشافت، احساس تعلق اجتماعی بر پایهٔ احساس اشتراک^۱ است. فرد احساس عاطفی با جامعه برقرار کرده، براساس این احساس، به «ما» بودن تعهد عمیق‌تری پیدا می‌کند تا به فردیت. این نوع حس وفاداری، غیرمشروط است. فرد بدون هیچ قید و شرطی و در شرایطی که ممکن است تمتع اندکی از جامعه داشته باشد، وفاداری و حس تعلق خود را حفظ و تقویت می‌کند، اما در گزینشافت حس وفاداری از نوع مشروط^۲ است و به جای حس «ما»، حس «من» غلبه دارد. تعهد عقلانی و مشروط، محاسبه شده است و احساس وفاداری به خردگرایی پیوند دارد. فرد به جامعه احساس تعلق دارد، به شرط آنکه جامعه و نهادهای آن بتوانند نیازهایش را برطرف کنند. فرد و اهداف فردی مهم و جامعه و نهادهای آن از جمله حکومت در خدمت فرد قرار می‌گیرند (شارون، ۱۳۸۵، ص ۹۵-۹۳).

از ابتدای دهه هفتاد میلادی، بررسی‌های دانشمند علم سیاست دیوید ایستون^۳ منتشر شد که با همکاری برخی روان‌شناسان معاصر نظیر هس^۴ و دنیس^۵ به شکل میدانی به جامعه‌پذیری سیاسی در ایالات متحده آمریکا می‌پرداخت. آنان در تلاش برای طراحی نمونه‌ای نظری برای مطالعهٔ جامعه‌پذیری سیاسی کودکان و دانش‌آموزان بودند و آن را در چهار مرحله به شرح ذیل تبیین کردند:

مرحلهٔ اول یا مرحلهٔ سیاسی‌شدن^۶ که در این مرحله طفل به رشد سیاسی یا کوشش برای شناخت عرصه سیاست نائل می‌آید.

مرحلهٔ دوم یا مرحلهٔ تشخیص و بازشناخت^۷ است. این مرحله زمانی آغاز می‌شود که کودک در اصطکاک با نظام سیاسی قرار گرفته و برخی از نمونه‌ها یا اشکال سلطهٔ سیاسی یا سلطه در معنای عام را دریابد.

-
1. Community Feeling.
 2. Conditional loyalty .
 3. D. Easton.
 4. Hess .
 5. Dennis.
 6. Politicalization Stage.
 7. Diagnosis Stage.